

Siva ekonomija u Srbiji 2022

Nacionalna inicijativa za bezgotovinsko plaćanje „Bolji način“ podržava aktivnosti Vlade Republike Srbije na suzbijanju sive ekonomije. Projekat je pomogao izradu nacрта novog programa za suzbijanje sive ekonomije do 2025. i u procesu pripreme tog strateškog dokumenta, NALED je uradio novu procenu obima sive ekonomije u Srbiji. U cilju obezbeđivanja što veće pouzdanosti nalaza, studija obima je prvi put sprovedena primenom dve različite metode:

Anketni metod – “Indeks sive ekonomije”

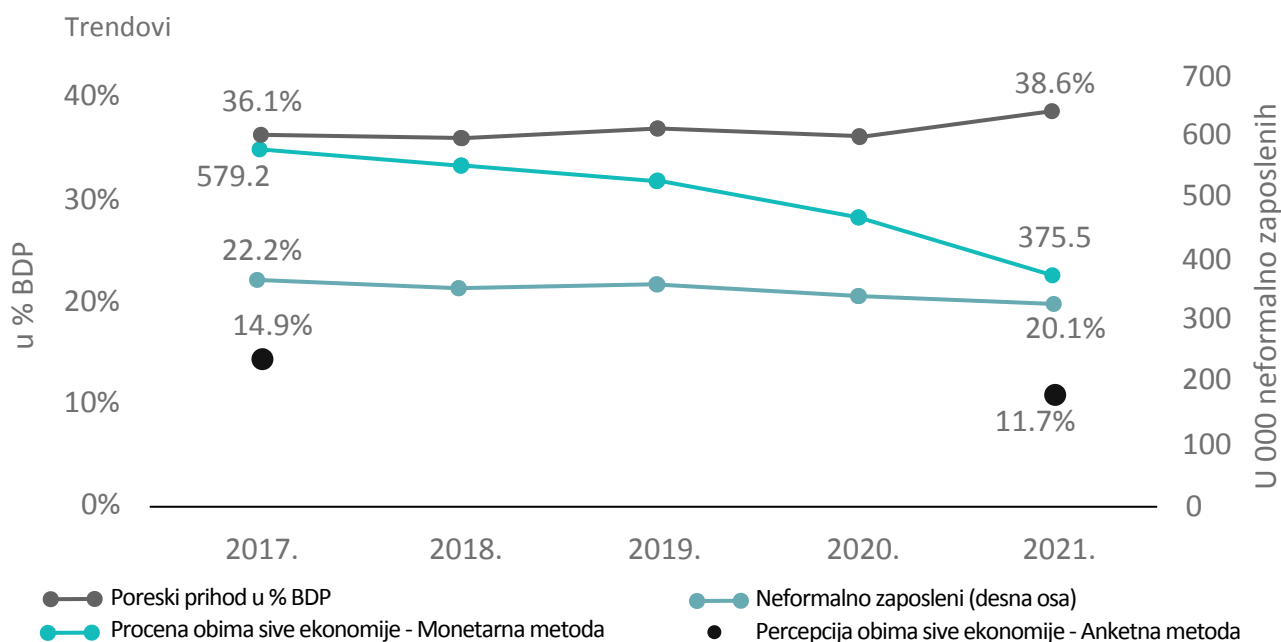
Zasniva se na prihodnom metodu obračuna BDP i podacima ankete preduzeća o neprijavljenim zaradama zaposlenih i neprijavljenom profitu preduzeća. Korišćeni su indirektni odgovori privrednika o neformalnom poslovanju „drugih preduzeća u istoj delatnosti“. Siva ekonomija prema ovom metodu se definiše kao neprijavljeni dohodak registrovanih privrednih subjekata koja obavljaju legalne tržišne aktivnosti, a namerno ih prikrivaju od državnih organa. Iako je metod relativno nov, broj zemalja koje ga koriste se povećava, budući da se može primenjivati i u zemljama u tranziciji gde većina indirektnih metoda ne daje pouzdane procene. Omogućuje i da se sagleda struktura sive ekonomije (prema delatnosti, regionima i drugim karakteristikama privrednih subjekata) i identifikuju specifični faktori koji utiču na odluku preduzeća da se bavi sivom ekonomijom. Procenu obima po anketnoj metodi NALED je sproveo i 2017. što omogućava poređenje rezultata. Studiju su uradili dr Gorana Krstić, sa Ekonomskog fakulteta i dr Branko Radulović, sa Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Monetarni metod

Zasniva se na proceni obima sive ekonomije poređenjem obima gotovog novca u opticaju i novca koji bi bio dovoljan u slučaju da svi privrednici i građani propisno plaćaju porez. Ovaj metod pored legalne privrede obuhvata i neregistrovanu i prvi put je primenjen u Srbiji. Monetarni pristup je razvijen početkom 80-ih i od tada je upotrebljen u više od 40 zemalja sveta. Poslednjih godina posebno često se koristi u zemljama na nivou razvoja Srbije, ali do sada nije nikada bio korišćen u našoj zemlji. Metod prvo procenjuje obim gotovine koji se koristi u sivoj zoni u Srbiji, i potom množi sa prosečnom brzinom optičaja novca, na osnovu čega se dobija i ukupna siva ekonomija. Monetarni metod meri obim sive ekonomije u celoj privredi, pa i društvu. Za razliku od anketnog, monetarni pristup se zasniva na javno dostupnim podacima i mogao bi se konstruisati čak i na mesečnom nivou što znači da može da posluži i za veoma brz uvid u efekte javnih politika. Studiju su uradili dr Jasna Atanasijević, dr Zorana Lužanin sa Prirodno-matematičkog fakulteta u Novom Sadu, dr Marko Danon i Dušan Kovačević iz Jedinice za konkurentnost, NALED.

Osnovni nalazi

pad sa

14,9%
na **11,7% BDP**

udeo sive ekonomije prema anketnom metodu među registrovanom privredom smanjen za oko tri procentna poena u periodu 2017-2021

6.500.000.000€

Nivo sive ekonomije izmeren anketnom metodom pokazuje da registrovana privreda kroz aktivnosti u sivoj zoni obrne 6,5 milijardi evra godišnje

pad sa

22,2%
na **20,1% BDP**

udeo sive ekonomije prema monetarnom metodu smanjen za dva procentna poena u periodu 2017-2021

10.700.000.000€

Nivo sive ekonomije izmeren monetarnom metodom pokazuje da registrovana i neregistrovana preduzeća kroz aktivnosti u sivoj zoni obrnu 10,7 milijardi evra godišnje

Obim sive ekonomije u Srbiji u poslednjih pet godina nastavlja da opada. Studija sprovedena prema anketnom metodu, procenjuje da je nivo sive ekonomije među registrovanom privredom smanjen za oko tri procentna poena u periodu 2017-2021 odnosno sa 14,9% na 11,7% BDP-a.

Da se obim poslovanja u sivoj zoni smanjuje potvrdila je i studija sprovedena po monetarnom metodu. Nalazi ovog istraživanja pokazuju pad od dva procentna poena, sa 22,2 na 20,1% BDP-a.

Na trend pada ukazuju i drugi indikatori kao što je broj neformalno zaposlenih na tržištu rada, koji je smanjen za oko 200.000, sa 579.000 na oko 375.000. U istom periodu, poreski prihodi su povećani za osam milijardi evra i dostigli su čak 20,6 milijardi, odnosno 38,6% BDP-a.

200.000

broj neformalno zaposlenih na tržištu rada je u prethodnih pet godina smanjen sa 579.000 na oko 375.000.

Procena obima anketnom metodom

9 od 10

preduzeća koja su bila u regularnoj ekonomiji u 2017. tu je i ostalo do 2022, dok je svega jedno od 10 preduzeća prešlo u sivu zonu.

Preduzeća sve više "migriraju" iz sive u formalnu zonu. Sagovornici u istraživanju percipiraju da je približno devet od 10 preduzeća koja su bila u regularnoj ekonomiji u 2017. tu i ostalo do 2022, dok je svega jedno od 10 preduzeća prešlo u sivu zonu. Međutim, samo dva od 10 preduzeća koja su 2017. bila u sivoj ekonomiji, tu su i ostala 2022, a preostalih osam prešlo je u legalne tokove

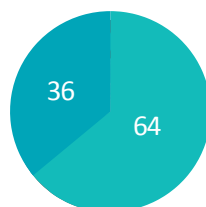
pad sa

11% na 8,5%

Pad udela preduzeća koja imaju neformalno zaposlene, u odnosu na period pre pet godina

Sve je manje neformalnog rada, ali je i dalje ključni element sive ekonomije u privredi. Oko 8,5% preduzeća ima neformalno zaposlene, naspram gotovo 11% pre pet godina. Najčešći oblici su angažovanje radnika bez ugovora i isplate dela zarade u gotovini. Više od 90% firmi nema poteškoća da izmiri porez i doprinose.

64 dinara

od 100 dinara zarađenih u sivoj ekonomiji u Srbiji, približno 64 dinara dolazi od neprijavljene zarade zaposlenih, a 36 dinara od neprijavljenih profita

Iako se obim smanjuje, struktura sive ekonomije ostaje nepromenjena. Siva ekonomija u formalnoj privredi u Srbiji ima dva osnovna elementa - neformalna zaposlenost, odnosno delimična ili potpuna isplata zarada u gotovini i neprijavljeni profit preduzeća.

Novije osnovana i preduzeća bez zaposlenih najčešće stupaju u sivu zonu. Oko petine preduzeća osnovanih pre 1-3 godine učestvuje u sivoj ekonomiji. Pored njih, izdvajaju se i preduzeća bez zaposlenih, među kojima čak dve trećine posluje u sivoj zoni. Takođe, i oko 20% privrednika koji su obuhvaćena e-fiskalizacijom deo poslovanja obavlja mimo propisa.

20%

preduzeća u građevinarstvu i prerađivačkoj industriji uključeno u sivu zonu

13%

radnika u građevinskoj industriji i poljoprivredi je angažovano bez ugovora

14,5%

PDV obveznika u građevinarstvu izbegava plaćanje svih obaveza

Trend smanjenja sive ekonomije povezan je sa sve većim rizicima za "siva" preduzeća. Sve više privrednika misli da prekršaj može biti otkriven: udeo onih koji smatraju da su šanse da budu otkriveni veće od 50/50, porasle su sa 47% u 2012, na 61% u 2017. i na 66% u 2022. Detekcija ne znači uvek i kaznu, ali raste učešće privrednih subjekata koji očekuju da će im kazna biti izrečena nakon otkrivanja prekršaja – sa 67% na 75% u toku poslednjih 5 godina. Preduzeća sve više očekuju i da će izrečena kazna zaista biti naplaćena - prosečna očekivana verovatnoća za to dostigla je 33% u 2022, oko 10 procentnih poena više nego 2017. dok je 2012. isto očekivao tek svaki deseti privrednik.

Poreski moral je sve snažniji. Primetno je smanjenje učešća onih koji opravdavaju poslovanje u sivoj ekonomiji, pa je njihov udeo smanjen na 35%, sa oko 42% pre pet godina.

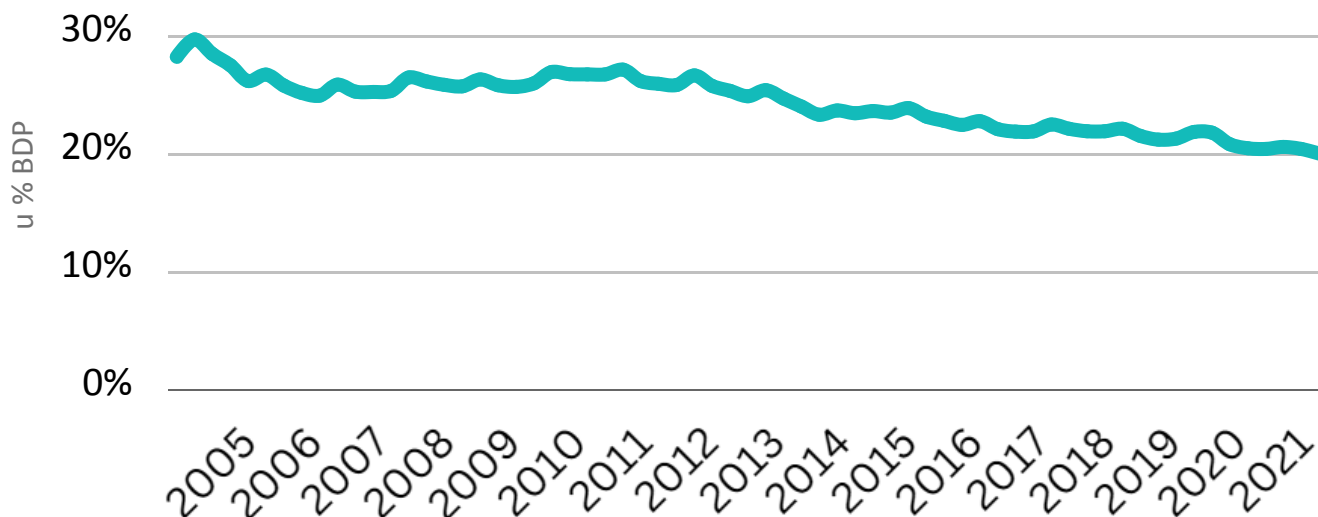

Procena obima monetarnom metodom

Metod pokazuje trend smanjenja obima sive ekonomije u skorijoj prošlosti. Od 2005. do 2021, siva ekonomija opala je za oko 8,2 procentnih poena dostigavši nivo od 20,1% BDP-a. U ovom periodu, siva ekonomija je gotovo konstantno opadala, uz nekoliko faza u kojima je došlo do preokreta u ovom trendu – i to pre svega u godinama nakon otpočinjanja svetske ekonomske krize 2008. Međutim, od sredine prošle decenije, siva ekonomija ponovo počinje da opada, na šta su uticali kako povoljni ekonomski tokovi tako i znatno unapređen regulatorni i strateški okvir. U to vreme donet je prvi Nacionalni program za suzbijanje sive ekonomije, koji je prvi put sistematizovao mere i aktivnosti resornih institucija i privrede i na taj način doprineo efikasnom suzbijanju.

Novi tehnološki trendovi zahtevaju nova rešenja u suzbijanju sive ekonomije. Trend suzbijanja sive ekonomije znatno je usporen tokom pandemije. Moguće je da je na ovo uticala i promena navika građana i privrede, "selidba" brojnih aktivnosti na internet, i slično. Sve to podrazumeva i potrebu za donošenjem novih instrumenata javnih politika kojima bi se izašlo na kraj s novim izazovima. Zato, novi Program za suzbijanje sive ekonomije, čije usvajanje se uskoro očekuje, u fokus postavlja mere za podršku bezgotovinskim plaćanjima, ali podrazumeva i podršku naporima kao što su uvođenje e-fiskalizacije i e-faktura.

Obim sive ekonomije - monetarna metoda (u % BDP-a)

Da bi se trend smanjenja sive ekonomije nastavio potrebno je:

Donošenje novog Programa za suzbijanje sive ekonomije – nova sveobuhvatna strategija, koja će doprineti daljoj i još efikasnijoj borbi u suzbijanju sive ekonomije, kroz udruživanje aktivnosti svih relevantnih državnih institucija, privrede i civilnog sektora. Novi Program bi, prema najavama, trebalo da bude usvojen u toku prvog kvartala 2023. Između ostalog, predviđa mere na jačanju kapaciteta inspeksijskih organa, efikasnosti Poreske uprave i sudske prakse u ovoj oblasti, podsticajne mere za privredu u cilju dobrovoljnog poštovanja propisa, kao i mere za jačanje svesti građana i privrede o značaju suzbijanja sive ekonomije

Dalje suzbijanje neformalnog rada - neprijavlivanje radnika je dominantan oblik sive ekonomije u privredi, koji može da bude smanjen merama usmerenim na donošenje fleksibilnijeg radnog zakonodavstva, prepoznavanjem novih i nereguliranih oblika zapošljavanja i njihovo uvođenje u legalne tokove.

Podrška razvoju bezgotovinskih plaćanja - gotovina je valuta sive ekonomije ona ne ostavlja nikakav trag za nadzorne organe ukoliko prilikom prometa nije izdat račun, za razliku od bezgotovinskih plaćanja, čije su transakcije vrlo lako sledljive. Zato je povećanje učešća bezgotovinskih plaćanja u ukupnim plaćanjima jedno od ključnih tačaka novog Programa za suzbijanje sive ekonomije koji bi uskoro trebalo da bude usvojen. Razvoj svih vidova bezgotovinskih plaćanja trebalo bi podsticati kako u privatnom tako i u javnom sektoru za usluge koje država pruža građanima i privredi.

Preciznije targetiranje rizičnih subjekata - mere poput digitalizacije postupka inspeksijskog nadzora ili digitalizacije nadzora fiskalnih računa, podstakle bi premeštanje fokusa inspekcija na analizu rizika, umesto na terenski rad. Time se omogućava kvalitetniji i sveobuhvatniji nadzor, jer bi institucije uz manju upotrebu resursa, ciljano kontrolisale privrednike za koje na osnovu podataka procene da su visokorizični kada je reč o učešću u svojoj ekonomiji. To bi donelo i veću efikasnost u otkrivanju poslovanja mimo propisa.

Podsticanje poreskog i građanskog morala - visok nivo poreske kulture u jednom društvu predstavlja glavnu branu za sivu ekonomiju. Za jačanje svesti građana i unapređenje poreskog morala potrebne su snažne medijske kampanje koje će građane i privredu informisati o negativnim efektima sive ekonomije i prednostima odgovornog ponašanja, vrednosti javnih usluga, kao uticaju smanjenja sive zone na poboljšanje njihovog kvaliteta.

Dalje unapređenje makroekonomskog i regulatornog ambijenta - poboljšanje ekonomske pozicije jedne države vodi do smanjene sive ekonomije, a visoke stope privrednog rasta u vezi su sa jačom migracijom preduzeća iz sive u legalnu zonu. Dodatno, smanjenje regulatornog opterećenja – tamo gde ono nije neophodno – može predstavljati samo po sebi podsticaj za preduzeća da migriraju u legalne tokove.

Izrada ovih studija podržana je kroz projekat Nacionalna inicijativa za bezgotovinsko plaćanje „Bolji način“. U pitanju je zajednički projekat Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH i kompanija Mastercard i Visa, koji se sprovodi pod okriljem develoPPP programa Nemačkog saveznog ministarstva za ekonomsku saradnju i razvoj (BMZ) u saradnji sa NALED-om i Ministarstvom finansija Republike Srbije. Učinjeni su svi napori kako bi se osigurala pouzdanost, tačnost i ažurnost informacija iznetih u ovom dokumentu. Partneri na projektu ne prihvataju bilo kakav oblik odgovornosti za eventualne greške sadržane u dokumentu ili nastalu štetu, finansijsku ili bilo koju drugu, proisteklu iz ili u vezi sa njegovim korišćenjem.

Uticaj rasta bezgotovinskog plaćanja na sivu ekonomiju

Dok se transakcije zasnovane na gotovini mogu lakše sakriti, bezgotovinske transakcije su lakše za praćenje, zbog čega i teorijske i empirijske studije sugerišu da ukidanje gotovine može smanjiti mogućnosti za skrivanje transakcija čime se povećava naplata poreskih prihoda.

Srbija se suočava sa značajnim (negativnim) jazom u razvoju bezgotovinske ekonomije u odnosu na druge evropske zemlje – u pogledu finansijske uključenosti, infrastrukture za bezgotovinska plaćanja i relativne veličine bezgotovinskih transakcija u privredi.

62 platne kartice

na 100 stanovnika u Srbiji je za polovinu manje nego u zemljama centralne i istočne Evrope i dve trećine manje u odnosu na razvijene članice EU.

Ukupna vrednost POS transakcija u Srbiji u 2019. iznosila je 8% BDP-a, što je za skoro polovinu manje u odnosu na prosek zemalja CIE i za 60% manje u poređenju sa razvijenim evropskim zemljama. Podaci za 2020. i 2021. pokazuju da je došlo do relativno snažnog poboljšanja u sva tri aspekta bezgotovinske ekonomije, što je verovatno povezano sa pandemijom, ali je jaz u odnosu na druge zemlje CIE i zemlje razvijene Evrope verovatno i dalje izražen.

Ekonometrijski rezultati za Srbiju i zemlje EU pokazuju da povećanje obima bezgotovinske ekonomije ima statistički značajan negativan uticaj na sivu ekonomiju.

Rezultati studije „Uticaj razvoja bezgotovinskih plaćanja na sivu ekonomiju i javne finansije u Srbiji“ pokazuju da je povećanje vrednosti POS transakcija za jedan posto povezano sa smanjenjem sive ekonomije za 0,041%, dok je povećanje odnosa vrednosti POS transakcija prema transakcijama na bankomatima za jedan posto povezano sa smanjenjem sive ekonomije za 0,037%.

Povećanje bezgotovinske ekonomije u Srbiji na nivo blizu proseka zemalja CIE, pod ostalim nepromenjenim uslovima, moglo bi da utiče na smanjenje sive ekonomije za oko 3,4% BDP-a, što može povećati poreske prihode za oko 700 miliona evra godišnje (1,35% BDP-a).

6 do 7 godina

bilo bi potrebno Srbiji da dostigne zemlje CIE po nivou bezgotovinske ekonomije

Da bi se postigli ovi rezultati, postoje jaki argumenti da vlada razmotri sveobuhvatan program podsticaja koji može da podrazumeva regulatorne mere (pravila i ograničenja gotovinskih i bezgotovinskih plaćanja), fiskalne mere (npr. dobro ciljane subvencije i/ili poreske olakšice), ali i edukativne akcije za građane o značaju razvoja bezgotovinske ekonomije.

Studiju o uticaju bezgotovinskih plaćanja na sivu ekonomiju uradili su profesori Ekonomskog fakulteta u Beogradu Saša Randelović, Milojko Arsić i Svetozar Tanasković. Izrada ovih studija podržana je kroz projekat Nacionalna inicijativa za bezgotovinsko plaćanje „Bolji način“. U pitanju je zajednički projekat Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH i kompanija Mastercard i Visa, koji se sprovodi pod okriljem devaloPPP programa Nemačkog saveznog ministarstva za ekonomsku saradnju i razvoj (BMZ) u saradnji sa NALED-om i Ministarstvom finansija Republike Srbije. Učinjeni su svi naponi kako bi se osigurala pouzdanost, tačnost i ažurnost informacija iznetih u ovom dokumentu. Partneri na projektu ne prihvataju bilo kakav oblik odgovornosti za eventualne greške sadržane u dokumentu ili nastalu štetu, finansijsku ili bilo koju drugu, proisteklu iz ili u vezi sa njegovim korišćenjem.